

ISTORIA ISTORIILOR MELE

Istoricul **Ion ȚURCANU** (n. 1946, Găureni, Nisporeni) și-a început activitatea științifică în anii '70 ai secolului trecut. S-a manifestat ca cercetător al diferitor aspecte ale procesului istoric, cadru didactic în învățământul gimnazial, liceal și universitar, a activat în sistemul editorial, a redactat reviste istorice, a fost și este membru în colegiile de redacție ale mai multor reviste științifice și de cultură din Republica Moldova și din România. E cunoscut ca publicist și ca fost activist politic și deputat în Parlamentul Republicii Moldova.

Lucrări editate în ultima vreme: *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei*, Litera Internațional, 2005; *Istoria relațiilor internaționale*, Litera Internațional, 2005; *Istoria: receptare, cercetare, interpretare*, Junimea, 2006; *Istoria românilor cu o privire mai largă asupra culturii*, Istros, 2007; *Istoria ilustrată a românilor*, Litera Internațional, 2008; *Istoria contemporană ilustrată a românilor*, Istros, 2010; *În căutarea originii numelui Basarabia*, Labirint, 2010; *Descrierea Basarabiei*, Cartier, 2011; *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*, Cartdidact, 2012; *Republica Moldova: a fi sau a nu fi*, Labirint, 2012.

Ion ȚURCANU

Istoria
istoriilor mele

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 24 05 87, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md

Suport juridic: Casa de Avocatură *EuroLegal*

www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore și pe www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria 9, str. Pușkin, nr. 9, Chișinău.

Tel.: 022 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România

Tel./fax: (021) 210.80.51

E-mail: romania@cartier.md

www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoeditare: Mircea Cojocaru

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Ion Țurcanu

ISTORIA ISTORIILOR MELE

Ediția I, mai 2013

© 2013, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Țurcanu, Ion.

Istoria istoriilor mele/Ion Țurcanu; cop.: Vitalie Coroban. – Chișinău: Cartier, 2013

(Tipogr. „Bons Offices”). – 244 p. – (Colecția „Cartier istoric”).

500 ex.

ISBN 978-9975-79-821-1.

94(478)(092)

T 94

*Pentru sfînta amintire a mamei mele,
Ecaterina (Catiuța) Țurcanu,
fîca lui Sava și a Vasiliței Rotaru,
prea chinuită, prea nedreptățită,
prea exploatată, prea neprețuită
și
prea cuminte, prea bună, prea robace,
prea răbdătoare, prea îndurătoare,
prea încrezătoare în omenie și în bine.*

Cuvînt înainte

Chiar dacă motivul scrierii acestei cărți a fost, de la prima licărire a unei astfel de idei și pînă la finalizarea textului, să povestesc cititorului nu despre mine, ci despre unele din lucrările mele istorice, totuși, pînă la urmă, eroul principal al cărții s-a dovedit a fi nu aceste lucrări, ci autorul lor. A scrie despre sine nu este cea mai nobilă îndeletnicire, deși cere un anumit curaj. Și mai ales nu este lipsită de riscuri, care, pe deasupra, după ce ți le asumi, nu-ți oferă niciodată garanția satisfacției. Orice evaluare a propriilor noastre fapte din trecut, fiind o acțiune eminentamente subiectivă, are de înfruntat două riscuri inevitabile la fel de mari. Unul din ele este impresia de lăudăroșenie pe care arareori o pot depăși relatările cu caracter autobiografic, chiar și în cazurile în care astfel de materiale conțin atituduni autocritice, autozeflemitoare, pentru că, în fond, acestea au același efect, de vreme ce cititorul vede în ele o încercare a autorului de a-și mai afișa o calitate, una pe care cei mai mulți autori nu o au sau nu caută să și-o arate. Oricît s-ar strădui, autorul nu prea are șanse să preîntîmpine suspiciunile: orice mărturisire de acest fel este, în virtutea naturii unor asemenea fenomene, un monolog, o relatare despre sine, și nu poate fi altfel. Ceea ce înseamnă că în situațiile respective te afli în fața dilemei: fie să-ți asumi riscul de a fi bănuț de narcisism, fie să renunți – cale de mijloc nu există. Odată însă ce te hotărâști să pornești pe calea unei reflexii sincere, ești dator să spui fără teamă, direct, fără înconjur, ceea ce gîndești și în ce crezi cu toată convingerea. Pentru mărturisiri, ca și pentru știință, subiectivismul izvorît din reacțiile imediate ale cuge-

tului poate fi foarte dăunător, dar el are și o calitate prețioasă, fiind un antidot împotriva ipocriziei, care este incomparabil mai periculoasă. Nu voi formula aici considerații filozoficești asupra sincerității, o voi face-o, poate, altă dată. Voi spune acum doar despre faptul că lipsa sincerității acuză trei lucruri grave: incapacitatea de a te înțelege pe tine însuți, de a te aprecia corect și de a te exprima adecvat. Aparent, cel mai recomandabil ar fi ca aprecierea noastră să o căutăm la alții, dacă nu am ști că aceștia, cînd nu sînt mai răi decît noi, pot fi ca și noi sau doar puțin mai buni ca noi. De aceea cel mai bine e să vorbești tu însuți despre tine. E în firea lucrurilor ca fiecare om rezonabil să se confrunte cu întrebarea: „Și cînd propria ta viață singur n-o știi pe de rost, /Își vor bate alții capul s-o pătrunză cum a fost?”. Lasă lumii libertatea de a te judeca abia după ce tu însuți vei fi spus despre tine ce ai avut de spus. Este bine ca și tu, și lumea din jurul tău să aibă o părere bună despre tine – nu pentru menajarea deșartă a orgoliului, ci ca o necesară atitudine de omenie și un important factor de încurajare.

Al doilea risc pe care îl aveam în vedere mai sus, unul poate încă mai periculos, este că poți fi învinuit de referințe și aprecieri nedrepte și răutăcioase ce vizează persoanele menționate în periplul tău retrospectiv. Nenorocul ca o atare impresie să-i influențeze mult pe cititori ar putea lăsa asupra scrierii tale o amprentă degradantă. Dar este oare cu putință ca, scriind despre viața ta trecută la care au participat, fiecare în felul său, indivizi numeroși și foarte diferiți, să nu vorbești și despre ei? Evident, dacă ai încerca să scrii despre ei numai lucruri frumoase și laudabile, ascunzîndu-le defectele și acoperindu-le ticăloșiile, mai mari sau mai mici, scrierea ta nu ar fi mai puțin detestabilă decît atunci cînd i-ai vorbi numai de rău. Ceea ce m-a mirat și totodată m-a îngrozit în comportamentul multor oameni pe care i-am cunoscut foarte bine și cu care o vreme am avut relații apropiate a fost capacitatea lor de a-și schimba foarte ușor și uneori chiar radical convingerile, atitudinile și simpatiile, de a-și trăda prietenii, de a răspunde la bine cu rău. Din cauza naivității care m-a caracterizat întotdeauna și a credinței infantile că în principiu oamenii nu pot fi răi, că răi îi pot face pe unii din ei doar anumite împrejurări, foarte tîrziu aveam să-mi dau seama că în această privință realitatea este,

din păcate, cu totul alta. Avînd nevoie, la cererea permanentă a naturii mele, de relații personale dictate exclusiv de pornirile firești ale sufletului, aflîndu-mă mereu în căutare de prieteni, așa cum fac copiii și adulții foarte tineri, nu am putut să-mi dau seama decît foarte tîrziu că în general oamenii își pierd neprețuita calitate a altruismului odată cu ieșirea din tinerețe, fapt ce face ca, din acest moment, personalitatea umană să degradeze treptat. Abia atunci cînd mă îndepărtasem destul de mult de frumoasa vîrstă de aur aveam să constat că anumiți indivizi sînt predispuși să se răzbune pe cei care le fac bine, ca și cum răsplătirea binelui cu rău i-ar ispăși de complexarea cauzată de binele ce li s-a făcut. Puteam oare să trec peste acest fenomen într-o scriere în care relațiile povestitorului cu lumea în care a trăit constituie țesătura faptică și cadrul social, spiritual și moral al lucrării? Numai ținînd cont de aceste observații cititorul va înțelege că dacă am făcut niște referiri mai mult sau mai puțin dure la cutare sau cutare personaj, gestul respectiv nu ține în nici un caz de supărare și cu atît mai puțin de răzbunare, ci de o mare dezamăgire, de faptul că în ochii mei (eu nefiind, bineînțeles, personajul cel mai perfect) oamenii aceștia au călcat în picioare niște reguli de omenie, de minim comportament corect cu alți oameni, că trădîndu-mă pe mine, s-au trădat la fel de mult pe ei înșiși, ca și cum ar fi avut datoria de a demonstra, astfel, că responsabilitatea și corectitudinea nu sînt trăsături definitorii pentru relațiile interumane. În fond, nu e vorba de mine sau de alte personaje ce se întîlnesc în această carte, nici chiar de relațiile mele cu ele, ci de caracterul naturii umane, despre care este descurajant să crezi că ar putea fi defectuos. Este oare admisibil să fim indiferenți față de comportamentul ușuratic și degradant? Nu ar fi cumva mai potrivit să semnalăm la timp astfel de cazuri, pentru a atenționa asupra nevoii imperioase de a nu le suporta, de a le preîntîmpina și, dacă se poate, de a face imposibilă apariția lor în sînul comunității din care facem parte și noi? Aceste rațiuni au determinat aprecierea negativă pe care am dat-o gesturilor dezzechilibrate sub aspect moral ale unor oameni pe care i-am cunoscut. Știu însă foarte bine că astfel de aprecieri sînt receptate întotdeauna cu rezerve și cu detașare, întrucît la modul general relațiile dintre oameni nu au fost niciodată perfecte, dimpotrivă.

În cazul mediului moldo-basarabean, această situație se face observabilă poate mai puțin prin neîmplinirile morale ale naturii umane și mai mult prin nivelul foarte scăzut de civilizare, indiferent că e vorba de oameni fără sau cu foarte puțină instruire ori de scriitori, academicieni, oameni de cultură, lideri politici. În general, mediocritatea este specialitatea noastră. Trec însă peste acest subiect, care depășește mult prin complexitate demersul cărții de față. Dar, lăsînd la o parte motivațiile atitudinii mele față de comportamentul dezonorant al unor oameni pe care i-am cunoscut și cu care o vreme am colaborat, lucrul cel mai important este ca mărturisirile să fie sincere, iar asta a constituit grija mea dintotdeauna, nu numai la scrierea cărții de față, ci și a tuturor celorlalte lucrări ale mele, fie că e vorba de cercetări în variate probleme de specialitate, de monografii, de mari sinteze istorice, de manuale și alte cărți de popularizare a cunoștințelor istorice sau de publicistică istorică și chiar de scrierile despre procesele literare și culturale din Basarabia și Republica Moldova sau din întreg spațiul românesc. Trebuie însă să observ, în paranteze, că dacă mulți dintre bunii mei cunoscuți ori chiar prieteni s-au artătat față de mine incorecți sau mai mult voitori de rău, aceasta a fost în parte și reacția la faptul că neajunsurile și păcatele mele sînt completate de un talent care nu se întîlnește foarte des, acela de a reuși să-ți faci mulți neprieteni. În plus, în astfel de situații reacțiile negative apar și din cauza că mereu am fost foarte reticent la percepțiile și reflexele comune, ceea ce poate induce impresia că aș fi un individualist și poate chiar un mizantrop, pe cînd de fapt nu a fost mai mult decît dorința de a avea întotdeauna propria mea cale de urmat, așa cum bunicul meu dinspre mamă, Sava Rotaru, poreclit Grecul pe motiv nu se știe cît de sigur că mama lui, Mașa, ar fi fost grecoaică, țaran înstărit din Găurenii de Sus, județul Lăpușna, a preferat în 1949 mai degrabă să intre în închisoare decît în colhoz.

Astfel, în loc să încep a vorbi, în această prefață, despre motivația referirilor autorului la istoriile sale, adică la scrierile sale istorice, m-am grăbit să atrag atenția cititorului la conotația autobiografică subiectivă a acestui demers, din teamă ca aceasta să nu fie înțeleasă cumva ca fiind trăsătura distinctivă a lucrării. Este vorba, așadar,

de o inconsecvență, de vreme ce ideea care m-a îndemnat la scrierea cărții și de care m-am condus atît cît am scris a fost și este că aveam de spus ceva ce merită atenție. Dincolo de statutul meu științific și intelectual, așa cum este el, povestea scrierilor mele istorice prezintă interes, mi se pare, sub cîteva aspecte. Mai întîi, ea arată ce erau cercetările istorice, înțelegerea istoriei și scrierea ei în Moldova de la est de Prut în ultimele două-trei decenii de aflare a acestui teritoriu în componența statului sovietic și ce schimbări au suferit acestea pe parcursul următoarelor două decenii și ceva. În al doilea rînd, ea prezintă într-o oarecare măsură portretul real – științific, intelectual și civic – al istoricului basarabean din acea vreme de răscruce, chiar dacă nu sub o formă întru totul tipică. Și în al treilea rînd, este o relatare foarte personală, sinceră despre starea de spirit din mediul academic și profesoral și în general despre atmosfera din sferile de creație basarabene aflate sub impactul marilor prefaceri politice, sociale, economice și de mentalitate, care s-au produs în perioada respectivă. Într-un cuvînt, experiența relevată de această scriere poate fi utilă atît ca parcurs individual, cît și ca referire la climatul din viața științifică și culturală, și în special la starea științei istorice din acea vreme. Din acest punct de vedere, ea nu ar fi lipsită de o reală semnificație instructivă și poate că ar avea chiar valoare de document istoric. Referindu-mă doar la atmosfera din domeniul științei istorice, a scrierii istoriei și a propagării cunoștințelor istorice, trebuie să observ că în perioada de trecere de la istoriografia sovietică la cea post-sovietică istoricii moldoveni mai mult sau mai puțin activi, ca cercetători și propagatori ai cunoștințelor despre trecut, se împărțeau în două grupuri distincte: cei care continuau să gîndească și să scrie pe vechi, în stil rusesc și sovietic, și cei care între timp se reprofilaseră pe o orientare românească. (Nu intră în această categorisire arheologii, mai bine zis, cea mai mare parte a lor, într-o oarecare măsură și unii scriitori de istorie veche, adică antică și medievală timpurie, toți aceștia fiind afectați mai puțin de curentele ideologice și simpatiile politice.) Aproape fără excepții, ambele orientări se revendicau de la un anumit crez politico-ideologic, altfel spus, și într-un caz, și în celălalt, demersul scriitorilor și al tîlcuitorilor de istorie era, întîi de

toate, de factură ideologică și abia după aceea se putea pune și problema unor motivații științifice. Cei dintii nu mai pregetau să facă apologia dominației rusești și sovietice în Basarabia, pe când ceilalți – dintre care pînă atunci destui avuseseră aceleași convingeri – se remodelaseră în grabă în propagatori ai istoriei tuturor românilor. Ceea ce făcea ca cele două echipe să semene cu o dezagreabilă caricatură siameză era faptul că nici una din ele nu-și punea problema cercetării la modul serios a istoriei Basarabiei: primii se mulțumeau cu ceea ce le propunea istoriografia rusă, iar ceilalți erau întru totul satisfăcuți de ce puteau citi în cărțile de istorie editate peste Prut, fără să se sinchisească cîtuși de puțin de realitățile istorice basarabene. În fond, în afara cîtorva cazuri fericite, această situație a rămas aceeași pînă în momentul cînd scriu aceste rînduri, făcînd abstracție de faptul că între timp numărul părtașilor din cel de-al doilea grup a crescut simțitor. Or, în această carte eu povestesc despre experiența proprie de cercetare a unor procese și fenomene concrete din trecutului Basarabiei, ceea ce presupune că în ea cititorii ar putea găsi ceva folositor pentru ei înșiși, mai ales dacă aceștia manifestă interes pentru trecutul acestui pămînt și în special atunci cînd vor să cerceteze pe cont propriu acest trecut.

Pentru a nu propune o carte întru totul plictisitoare, m-am limitat să vorbesc doar despre acele lucrări ale mele, pe care le consider oarecum mai importante, asta însemnînd cărțile și unele studii și articole care dintr-un motiv sau altul pot prezenta un anumit interes pentru cititori. În acest scop, m-am oprit la un număr foarte mic de articole, fiind vorba mai ales de cele care pun în lumină principalele mele preocupări științifice de-a lungul cîtorva decenii: studii asupra istoriei Basarabiei din perioada 1917/18, asupra foametei din anii 1946/47, a mișcării de rezistență antisovietică a basarabenilor, precum și cercetări istoriografice și de filozofie a istoriei. Am lăsat la o parte articolele referitoare la istoria Evului Mediu, chiar dacă unele din ele s-ar putea să nu fie mai puțin reușite decît ceea ce scrisesem pînă la apariția lor, și asta din motivul că acestea au fost editate în ultima vreme, asupra lor specialiștii din domeniu încă nu s-au pronunțat pe larg și explicit; în plus, ele țin de o angajare tîrzie, oarecum

colaterală preocupărilor mele mai vechi și mai mult sau mai puțin constante, care vizează cu precădere istoria contemporană.

Dar încă o dată: scrierea de față este o mărturisire, și ca atare ea nu-și propune nici să oblojească eventuale orgolii rănite, și nici măcar să ofere rețete pentru viitorii cercetători în științele istoriei. Este povestea unei biografii științifice și intelectuale individuale, actualizarea unei experiențe istoriografice, dublată de anumite angajări culturale, care nu a dorit să se lase limitată de un cadru restrictiv, după cum nu și-a permis să ignore orice reguli, fie de deontologie profesională, de solidaritate civică și umană sau de simplă colaborare prietenească, atât de firească și mai ales atât de încurajatoare.

Și ultima remarcă. Dintr-o ambiție ușor explicabilă, dacă nu din incapacitatea de a-mi îndrepta energia și curiozitatea investigativă exclusiv către domeniul istoriei, în anumite perioade interesele mele de cunoaștere au căutat satisfacție în alte sfere, în anii foarte tineri orientându-se spre literatură, iar de la 50 de ani în sus către filozofie, cea dintâi fiind produsul predispozițiilor sentimentale și romantice caracteristice vârstei respective, iar cea din urmă rezultând din reflecțiile asupra îndelungatelor observații istorice și nu mai puțin din propria experiență de viață. E drept că, în general, nebunia poeziei și sminteala filozofiei nu m-au părăsit cu totul niciodată. Tocmai de aceea a trebuit să arăt când a avut loc trecerea de la atitudinea detașată față de istorie la preocuparea interesată și constantă față de acest domeniu al cunoașterii. Astfel, înaintea observațiilor asupra principalelor mele scrieri, am plasat o scurtă relatare despre felul cum s-a realizat această transformare, obiectiv care mi-a cerut să povestesc câte ceva, dar foarte succint, despre studiile mele universitare și cele legate de doctorat.

Istoric din întâmplare

Înainte de absolvirea școlii medii, nu mă gândisem niciodată că aș fi putut deveni istoric. Aveam note bune la istorie, într-un fel îmi și plăcea, dar nu mai mult decât științele sociale, literatura, fizica, biologia, geografia sau limba franceză. La sfârșitul clasei a XI-a, înainte de examenele de stat, opțiunile mele pentru studiile superioare oscilau între medicină și inginerie. Să devin medic mă îndemnase cineva venit de la Institutul de Medicină din Chișinău în ajunul examenelor ca să ne atragă acolo la învățătură, inginer voia să mă vadă colegul meu de clasă Victor Butnaru, căruia îi era urît să meargă singur la Institutul Politehnic. Dar eu nu m-am dus nici acolo, nici în cealaltă parte. Prietenului meu din copilărie, Vova Ciorici, îi intrase în cap să se facă jurist, dar cum nu se putea duce nicăieri fără mine, se apucă să-mi bage și mie în cap ideea lui. Multă vreme nu l-am luat în serios, nici măcar nu-l auzeam, dar la un moment dat m-am trezit că eram gata să mă duc cu el. Pe atunci, admiterea la drept se făcea numai cu condiția să fi avut doi ani de stagiu de muncă. Așa că, pînă una-alta, ne-am făcut învățători: el, de istorie în școala de opt ani din satul nostru, Găureni, din raionul Nisporeni, iar eu, de fizică și franceză la Bărboeni, în același raion. După un an, ni s-a făcut lehamite de pedagogie și am hotărît să mergem numaidecît la Universitate. Pentru orice eventualitate, ne-am dus la Facultatea de Drept, dar acolo condițiile de admitere nu se schimbaseră încă. Nu doream să ne întoarcem la meseria abia începută de învățător, așa că, mai sfătuiindu-ne, mai codindu-ne, am dat actele la istorie. Am trecut cu bine

examele, care nu au fost o glumă – erau 15 pe un loc – și astfel am devenit student la istorie. Nu pot să zic că după ce devenisem student la istorie, această știință mi-ar fi devenit mai interesantă și mai aproape de sufletul meu. Dacă aveam pe atunci o pasiune pentru vreo disciplină de studiu, aceasta se îndrepta întii de toate spre literatură, mai cu seamă spre cea română, datorită dragostei ce mi-o insuflase pentru ea în școala medie din Seliște prea bunul meu profesor de limbă și literatură română Pavel T. Zavulan. Acesta era un tip destul de straniu, în orice caz, foarte puțin potrivit în mediul unui sat de codru din acea vreme: arătându-se destul de rece, detașat de interesele și frământările celor din jur și totodată foarte interesat ca odraslele țăranilor să învețe, părea picat din altă lume, când dimineața mergea spre școală, înalt, uscățiv, îmbrăcat foarte îngrijit, cu o pleată ondulată, ușor blondă, dată peste cap, pășind rar pe lângă căruțe și grupuri cu sapele pe umăr și avînd grijă să ocolească balegile de vacă ce îi ieșeau în cale. Cu el concura foarte bine, dar fără să aibă tot atîta succes, învățătoarea de limbă și literatură rusă Polina Sergheievna Semeniuc. Nu cunoșteam limba rusă și nici nu am putut să o învăț în școală, și-mi era necaz, pentru că nu puteam să redau la lecțiile de literatură rusă formidabilele sale analize ale operelor lui Gogol și Tolstoi și mai ales memorabilele portretizări ale eroilor literari pe care reușea ea să le facă. Unele din aceste portrete mi-au rămas pentru totdeauna în memorie, ca de ex. cel al lui Kutuzov sau al Natașei Rostova din *Război și pace*. Îmi plăcea mult și franceza, pe care în școală mă făcuse să o îndrăgesc învățătoarea Tamara Constantinovna Andriuță, iar la universitate mi-a făcut-o și mai apropiată Veronica Petrovna Sudacevskaia, figură rară: bine instruită, ținută nobilă, reflexe elegante. Cu oarecare excepție față de istoria antică și cea medievală, predate destul de reușit, pentru vremea aceea, de Vladimir Potlog și, respectiv, Iosif Șlaen, precum și față de cursurile speciale despre relațiile moldo-ruse și sovieto-române, acestea din urmă nefiind altceva decît curată (de fapt, foarte murdară) propagandă antiromânească, nici o disciplină istorică și nici un alt profesor nu reușiseră să mi se impună, așa încît, deși citeam mereu, arareori se întîmpla să zăbovesc destul de mult asupra scrierilor istorice. De aceea la lecții nu prea mergeam,

preferînd c a petrec cea mai mare parte a timpului în Bibiloteca Na ional , numită pe atunci cu numele nefericitei consoarte a lui Lenin, „N. C. Krupskaia”, mai ales în sec ia cu „literatură străină”, unde puteam să citesc tot felul de c r i în română  i, din c nd în c nd, în franceză. Nu neglijam deloc nici literatura în limba rusă, dimpotrivă, pentru că numeroase opere de mare valoare puteau fi găsite numai în această limbă, în special cele întrunite în excelenatele serii „Monumente literare” (*Литературные памятники*), „Monumente ale g ndirii istorice” (*Памятники исторической мысли*), „Biblioteca literaturii universale” (*Библиотека всемирной литературы*)  . a. Din c nd în c nd frecventam prelegerile de literatură română clasică ale lui Ion Osadcenco de la Universitate, care se bucurau de oarecare faimă în Chi in ul acelor ani.  n schimb lucrările istorice recomandate de profesori, ca manualele, monografiile, articolele  tiin ifice, culegerile de documente etc. nu prea le citeam. Doar la seminare, c nd mai mergeam pe la ele, trebuia să mai arunc ochii în c te un manual sau în notele luate la prelegeri de cineva dintre colegi, pentru a putea răspunde c te ceva, evit nd astfel neplăcerea de a nu fi admis la exemenle de sesiune. Foarte rar mă pregăteam de seminare, deoarece acestea se petreceau ca în  coal , adică trebuia să răspunzi în fiecare zi  i deci să te preg te ti în fiecare zi, ceea ce mi-ar fi ucis timpul de care aveam nevoie pentru lecturile mele îndelungate  i dezordonate. Erau totu i două momente pe an c nd îmi concentram toată aten ia  i energia asupra disciplinelor de studiu. Acestea erau sesiunile, c nd lăsam la o parte toate ocupa iile  i interesele ce nu  ineau de ele, mă  narmam cu literatura necesară, mă izolam de colegi (de regulă, plecam la  ar , la p rin i)  i buchiseam zi  i noapte p n  ajungeam să  tiu toate subiectele pentru examene pe de rost. Această st ruin  în venea din con tiin a datoriei, ci era determinată exclusiv de faptul că eram un student foarte sărac, p rin ii nu mă puteau ajuta deloc cu bani, de aceea trebuia să iau la examene notele cele mai mari, pentru a avea o bursă mai bună, sarcină pe care mi-am asumat-o de la început cu toată hot r rea  i am onorat-o c t am putut p n  la sfir itul studiilor. C nd privesc înapoi cu ochii min ii studentul care eram, în a doua jumătate a anilor '60, mi se face o milă care mă sfir ie de acel t n r

învățăcel de atunci, îmbrăcat modest, mereu doar cu strictul necesar și cu mai puțin decât atât, petrecînd în bibliotecă mai mult flămînd douăsprezece ore pe zi asupra cărților pe care le sorbea cu nesaț de parcă din ele ar fi trebuit să țîșnească, la un moment dat, însăși fericirea pe care i-au murmurat-o, la naștere, ursitorile de nimeni văzute. Fiind chinuit de mic copil cu muncile și cu lipsurile, crescut într-un mediu dur și rudimentar, nu aveam cum să am mare încredere în viitor; mai degrabă, situației materiale foarte grele în care mă zbăteam, mediului care îmi era străin și viitorului incert, tustrele la fel de descurajante, le opuneam fără vreo motivație logică o muncă îndîrjită, aproape disperată, care mă ajuta cumva să le ignor.

Abia tîrziu, după absolvirea facultății și pe măsura încadrării mele în activitatea științifică, aveam să-mi dau seama că dacă studiile universitare prin care mi-a fost dat să trec ar fi fost concepute altfel, poate că m-aș fi atașat de istorie încă de pe atunci. Din păcate însă ele erau gîndite și realizate mult prea simplu, pentru a le putea numi adevărate studii universitare: principalele forme de instruire erau prelegerile și seminarele, care se încheiau la fiecare jumătate de an cu examene. Cele dintîi erau ținute de cadre didactice în majoritatea lor cu destul de slabă pregătire științifică și aproape întotdeauna fără harul de a cuceri auditoriul cu ajutorul cuvîntului rostit. Majoritatea celor care predau în limba română (moldovenească, cum se zicea pe atunci), o vorbeau stîlcit, ceea ce trăda nu doar necunoașterea limbii, ci și o insuficientă pregătire generală, o gîndire neevoluată, care paraliza, prin clișeele sale primitive, receptivitatea, facultățile analitice și imaginația studenților, condamnîndu-i să preia aceleași forme rudimentare de percepere și exprimare. Dacă acesta era un lucru foarte rău, și mai rău era faptul că cel puțin jumătate din numărul disciplinelor de studiu erau predate în limba rusă, pe care eu nu o cunoșteam decît foarte puțin, în timp ce toată literatura recomandată era și ea în limba rusă (literatura de specialitate, editată în România, era practic interzisă, deși prin viu grai nimeni nu pronunța astfel de interdicții). Erau cîțiva lectori evrei, care predau destul de bine în limba rusă (de ex., Mirkind, Enghelgardt ș.a.), dar folosul din contactul cu ei a fost minim, tocmai pentru că nu înțelegeam tot ce spuneau și nu puteam